

JEDNA NOVA BENKOVICEVA SLIKA?

KRUNO PRIJATELJ

Kao što sam naglasio u svom prikazu o dalmatinskom slikaru Federiku Benkoviću (1677—1753), nalazila se u Omišu skupina majstorovih slika kod umjetnikovih potomaka, koje je vrlo vjerojatno sam slikar slao svojim rođacima u rodnome kraju. Ivan Kukuljević je, kako piše u svom »Slovníku«, naišao kod Jerolima Benkovića u Omišu dva slikareva autoportreta, od kojih jednome, manjemu, na bakru, po kome je izrađen Jovanovićev bakrorez za Kukuljevićevu knjigu, nema više traga. Drugi je, nakon promjena vlasništva, bio svršio kod navodnog slovenskog Benkovićeovog potomka, ljubljanskog advokata dr Ivana Benkovića, a zatim, iza rata, u Italiji kod njegove udovice. Kukuljević je u Omišu našao, kod istih slikarevih potomaka, također i listinu Karla Fridriha Schönborna, kojom ga je taj bio g. 1733 imenovao dvorskim slikarom. Kod ogranka omiške obitelji Benković, koja sada živi u Imotskom, pronašao je nedavno C. Fisković vrlo vjerojatnu Benkovićevu minijaturu sa likom sv. Gaetana i neke druge umjetnine, koje se mogu povezati s našim slikarom.¹⁾ Iz Omiša je i Benkovićevo platno »Sv. Franjo Paulski«, koje se danas nalazi u splitskoj Galeriji. To je platno, prije u zbirci Tartaglia, nekoć pripadalo omiškoj plemićkoj obitelji Dražević-Jelić, koja je bila u rodu sa omiškim Benkovićima. Toj istoj obitelji je svojedobno pripada i slika »Sv. Obitelji sa sv. Antunom Padovanskim«, također danas u splitskoj Galeriji, koju ovdje objelodanjujemo sa željom, da dademo još jedan prilog proučavanju Benkovićeve ličnosti i njegovih veza sa Omišem.²⁾

Slika »Sv. Obitelj« je platno vel. 47/38 cm. Likovi su komponirani pred pejzažnom pozadinom: desno je donji dio stupa, koji zatvara kompoziciju, po sredini krošnja stabla, lijevo u daljini je pejzaž sa okruglom građevinom i dominantnom vertikalom uspravnog čempresa, te hridinastim brdima, iznad kojih se otvara oblačno nebo u vanrednim gradacijama sivkastih, smeđih i rumenih tonova jesenskog sutona. Marija sjedi, držeći dijete na krilu. Sa glave joj se spu-

1) Anali Historijskog Instituta u Dubrovniku III. Dubrovnik 1955.

2) Prijatelj, Federiko Benković, Zagreb 1952, str. 17—19.

69. Federiko Benković (?), *Sv. Obitelj* (Galerija umjetnina Split)

šta veo, a preko svijetle crvene odjeće je prebacila modri plašt. Na prozirnoj plahti sjelo je golo dijete preko majčinih koljena, držeći u ruci bijeli liljan, koji pruža sv. Antunu, koji pred njim kleči. U pozadini, pod krošnjom, pomalo poguren, stoji sv. Josip. Smeđa boja njegove odjeće ima nekoliko tonova raznolikog intenziteta. Sijeda mu je i nemirna kosa i brada. Nasuprot svijetlom inkarnatu Bogorodice, Josipova je put crvenosmeđa, kao opaljena suncem. Blijed i asketskog izraza, sa rukom na prsima, kleči ispred sv. Obitelji sv. Antun sa velikom tonzurošom na glavi, u tamnosmeđoj redovničkoj odjeći. Pred njegovim nogama leži na podu otvorena knjiga.

Platno je u slabom stanju, dijelom je popucano, a na nekim mjestima je bilo loše naljepljeno. Slika je bila na stranama nestručno restaurirana. Nedavno je, zbog toga, stručno očišćena, koliko je bilo moguće, u restauratorskoj radionici Konzervatorskog zavoda u Splitu.

Vrlo je vjerojatno ovo platno bilo skica za veću sliku ili za oltarsku palu. Osnovna shema kompozicije je trokutasta. U razradi kompozicione zamisli bitnu ulogu ima svijetlo, koje daje ugodaju slike — a to možemo osjetiti u njenom sadašnjem stanju — specifičan pečat, pun neke poezijom prožete dramatike. To svijetlo tek dodiruje rumeno Josipovo lice, baca svoj snažni mlaz na glavu Marije i na prpošno tijelo djeteta, osvjetljuje prigušeno Antunovu glavu. Ono titra, treperi, prožima likove unutrašnjim intenzitetom. Diskretno i rafinirano ono potencira ozbiljnost izražaja Josipova, ozaruje lik Madone, postavlja u prvi plan maloga Isusa, naglašava klečeći lik franjevca.

U postizavanju toga unutrašnjeg ugodaja, koji struji iz čitave slike, ima svoju funkciju i svijesna deformacija likova, koja osobito dolazi do izražaja u liku Marije dugoga vrata i profinjenih, produljenih prstiju i u liku djeteta sa ljljanom u ruci.

Premda je slika oštećena, može se ipak osjetiti finoća pikturnalne materije i karakteristični, nervozni, drhtavi potez kista. Taj potez, jasan i uočljiv, osjeća se i na inkarnatu, bradi i kosi sv. Josipa; i na licu, ruci i bosoj nozi sv. Antuna, i na grupi Marije s djetetom, osobito na finom velu preko Marijinog koljena i na nervozno slikanim rukama obaju likova, i na pejzažnoj pozadini, i na svježe i slobodno slikanoj otvorenoj knjizi u prednjem planu slike.

Slika je i koloristički vrlo zanimljiva, osobito u lijevoj polovici, gdje je slikar dao vanrednu lirikom prožetu skalju smeđih, maslinastih, sivkastih i zelenkastih zagasitih tonova u pejzažu ili fine nijanse tamnosmeđe boje sa rumenim refleksima na odjeći sv. Antuna.

Već smo naglasili porijeklo slike koje nas navodi na traganje u smjeru Benkovića. U tom pravcu nas usmjeruje i stilska analiza, koja nam sa mnogo vjerojatnosti daje naslutiti njegovo autorstvo.

Ima — a to osjećamo čak i na prvoj, aproksimativnoj analizi — mnogo »benkovićevskog« u tim maniriranim likovima, u kojima se osjećaju odjeci i sjećanja na rješenja bolonjskog slikarstva kraja seicenta, na Crespija, donekle na Magnasca. Ima nešto njegova u tom nervoznom, drhtavom svijetlu, u tim titravim potezima, u tim svijetlosnim rješenjima, gdje objekt počinje gubiti kroz svjetlosni bljesak svoj volumen i svoju čvrstoću, a koja su tipična za austrijski barok, kome je Benković u mnogome kumovao, a od kojega je mnogo i primio. Ima njegovih elemenata u tom liku Marije dugoga vrata, u tome djetetu maniriranom i bucmastom, u tom prignutom liku svetoga starca nemirno osvjetljene brade i tamne puti opaljene suncem, u liku sv. Antuna, koji kleči i drži ruke na prsima. Tipične su za njega i ruke svih četiriju likova naše kompozicije, od one Ma-

rijine, koja drži veo, do one njezine koja, izduljenih prstiju poput plamenova, drhtava i nervozna, dodiruje tijelo djeteta, ili do one, koju izvlači sv. Antun iz širokoga rukava i pokajnički i tako tipično »benkovićevski« stavlja na prsa.

Ako pređemo na konkretna poređenja, možemo za našu sliku naći najbliže komparacije u Benkovićeveim djelima, koja su nastala između sredine trećeg decenija XVIII stoljeća, kad se slikar bio vratio iz Beča u Veneciju, do sredine četvrtog decenija, kad će kao Schönbornov dvorski slikar slikati u Beču svoja velika platna za biskupsku rezidenciju u Würzburgu. Možda će najvjerojatnije našoj slici biti mjesto negdje sredinom toga razdoblja, koje ide od Gambacortijeve pale do würzburških platna, a koje je Benković proveo u Veneciji, Milanu, i konačno opet u Beču, odakle je možda i poslao u domovinu tu skupinu svojih radova, za što nam govore i druge okolnosti (omiška diploma, titula pod autoportretom, te minijatura i ostale umjetnine, koje je C. Fisković pronašao u Imotskome, a donekle i okvir naše slike).

Na početku te faze je kapitalno djelo pala »Bl. Petra Gambacortija iz Pize« u crkvi sv. Sebastijana u Veneciji, koja je nastala između g. 1725 i 1728, a u kojoj nas mnogi detalji podsjećaju na našu sliku, od lika redovnika u smeđoj haljini sa rukom na prsima, prignutog ispod sveca, do spontano slikane knjige u prvom planu i do dugih, nemirnih, nervozno slikanih prstiju na rukama obaju likova.³⁾ Taj isti, još relativno čvrsti osjećaj forme, ali sa jasnim predznacima k njenoj dizgregaciji i k maniriranoj deformaciji likova ima i nedavno otkrivena mala pala u Tomo da Feltre, čiji je signirani crtež u muzeju Correr u Veneciji bio davno poznat.⁴⁾ Nešto kasnija je divna kompozicija »Mrtvog Krista među svecima« u crkvi del Castello u Borgo S. Giacomo u Verolanuova, nastala oko g. 1730, u doba kad je Benković boravio u Lombardiji, nakon »što je prevazišao pomalo statički trenutak koncentracije iz sv. Sebastijana« (Pal-lucchini). Kao da nas na toj divnoj pali, »si licet parva. . .«, neki likovi fratara i neka koloristička rješenja podsjećaju na izvjesne pojedinosti male splitske slike.⁵⁾

Susreću se u toj fazi, u Benkovićevom već linearno-luminističkom rješavanju, odjeci austrijskog baroka, na koji je i sam utjecao, sa substratom Crespijeva nauka, koji mu je bio blizak od najranijih dana, u jednoj sintezi, koja je bila prirodjena nemirnom, nervoznom i dramatikom ispunjenom likovnom govoru našega slikara. U toj skupini slika se može sa našom slikom donekle u nekim detaljima

3) Prijatelj, o. c., sl. 9, 10.

4) Valcanover, Opere d' arte inedite e poco note nel Bellunese: II Un »Riposo nella Fuga in Egitto« di Federico Bencovich, Archivio storico di Belluno, Feltre e Cadore, XXV, n. 136, luglio 1954. Za crtež v. Prijatelj, o. c., sl. 3.

5) Wittgens, Un nuovo dipinto di Federico Bencovich, La critica d' arte III, Firenze 1938.

uporediti Benkovićeva slika »Bogorodice i svetaca« u Kaiser-Friedrich Museum u Berlinu, gdje je također kompozicija sagrađena podno stupa u gornjem desnom uglu i na kojoj nalazimo lik sveca podno Marije sa rukom na prsima, koji nas podsjeća na našeg sv. Antuna. Nemirno, difuzno, drhtavo svijetlo, koje titra i treperi na ovome platnu, nema u tom obliku još naša slika u cjelini, koliko možemo suditi iz njenog današnjeg stanja, ali se u nekim detaljima, osobito u grupi Marije i djeteta, mogu osjetiti jasne sklonosti u tome smislu kroz tako specifični »benkovićevski« govor svijetla. I neki izduljeni manirirani likovi, ili pak nemirne i drhtave ruke dugih prstiju na berlinskoj slici kao da nam opet dozivaju napamet naše malo platno.⁶⁾ Po toj berlinskoj slici, koja je u stvari maleni model, kao što vjerujemo da je i naša, naslikana je prema Pallucchiniju pala u zbirci Carter u Quinto Fiorentino, ali mnogo čvršće, sa mnogo manje svježine i neposrednosti.⁷⁾ Iz ovih prvih godina četvrtoga decenija settecenta vjerujem, da je i splitska slika »Sv. Franje Paulskog«,⁸⁾ dok je jamačno ranija druga splitska slika »Sv. Alojzija Gonzage« u splitskoj zbirci Strmić.⁹⁾ Dok u prvoj, koja potječe iz iste obitelji u Omišu, iz koje je naša »Sv. Obitelj«, što smatramo jako važnim, a koja je Benkoviću atribuirana po crtežu iz Albertine i po Pitterijevu bakropisu, susrećemo slična svijetlosna rješenja, sličnu gamu smeđih tonova i tipične drhtave, duge prste, kod druge, koja kao da se naslanja na velika pommersfeldernska platna, imamo u širem smislu analogije u deformaciji i manirizmu Alojzijeve lika i u sličnosti između anđela na toj i maloga Isusa na našoj slici.

Kompoziciono je najbliža našoj slici »Gospa sa svecima« u zbirci Attems u Grazu, u kojoj imamo jednu od kulminantnih realizacija Benkovićevoeg linearnog luminizma.¹⁰⁾ I tu je kompozicija slike građena podno monumentalnoga stupa, u trokutu, sa dominantnim Bogorodičnim likom, te sa likom sv. Katarine Sijenske sa rukom na prsima u pognutom stavu, koja kao da zamjenjuje lik sv. Antuna sa našeg platna. Premda je splitska slika slikana sa manje nemira i bliža maniri velike venecijanske pale, ne mogu se ne osjetiti neke analogije u sličnostima Bogorodičnih likova, u tretiranju tonzurirane glave sv. Dominika u Grazu i našeg sv. Antuna, u ponekim smionim bijelim namazima.

Iz svih tih razloga mislim, da se može postaviti ova uvjerljiva hipoteza, sa kojom bi se povećao katalog Benkovićeve slika, a još čvršće utvrdila njegova veza sa domovinom.

6) Pallucchini, *Profilo di Federico Bencovich, La critica d' arte V, Firenze 1936*, sl. 12.

7) Pallucchini, *Federico Bencovich, Rivista d' arte, XIV, Firenze 1932*, N. 3, sl. 9.

8) *Prijatelj*, o. c., sl. 14.

9) *Prijatelj*, o. c., sl. 8.

10) *Prijatelj*, o. c., sl. 11, 12.